

fakta

◆ Dan Thunman ska under åtta månader med start den 1 mars 1999 inventera Sveriges fyrar och fyrplatser, som är uppförda efter 1850. Han kommer under arbetet att besöka cirka 150 fyrplatser.

Uppdragsgivare är Riksantikvarieämbetet, som betalar hans lön, och Sjöfartsverket, som står för omkostnader: transporter, övernattningsar, kamera och tryckning av slutrapporten under våren år 2000. Sjöfartsverket bidrar också med fakta och kompetens, huvudkontaktperson är Christian Lagerwall.

I projektets styrgrupp finns representanter från Sjöfartsverket och Riksantikvarieämbetet.

Inventeringen ska ligga till grund för en fortsatt diskussion om Sveriges fyrväsende i ett kulturhistoriskt perspektiv.

Först utbildade han sig till slöjd-lärare. Men efter några år i det yrket kunde han inte stå emot det historiska intresse han redan som liten ärvde från sin far, då ordförande i Älvkarleby hembygdsförening, och intresset för fyrar och sjöfart som kom från mor och hennes släkt.

Morfar, Konrad Häggroth, var fyrvaktare och fyrmästare på fyra ställen: Eggegrund, Djursten, Fjärdgrund och Björns fyrplats.

Mormor var i sin ungdom lärarinna åt barnen på Understen och Högbonden. Mormors far, Jan Abrahamsson, var fyrvaktare på Understen i 46 år och byggde det hus på ön som redan är omskrivet i Sjörapporten, det hus som disponeras av Marianne Brus – den siste fyrmästaren där.

Hans morbror, Olle Häggroth, är pensionerad lots i Södertälje och bor under stora delar av året på fyr- och lotsplatsen Svartklubben.

UPPSATSER OM FYRAR

Från slöjdsalen gick han till Uppsala universitet och läste arkitektur och historia. Sedan vidare till Göteborgs universitet och en bebyggelseantikvarisk utbildning.

Under den här tiden skrev han flera uppsatser i sitt favoritämne: fyrar, fyrfolk och lotsar.

– Det var inga tunga vetenskapliga saker, utan mest ett sätt att lära mig skriva uppsats.

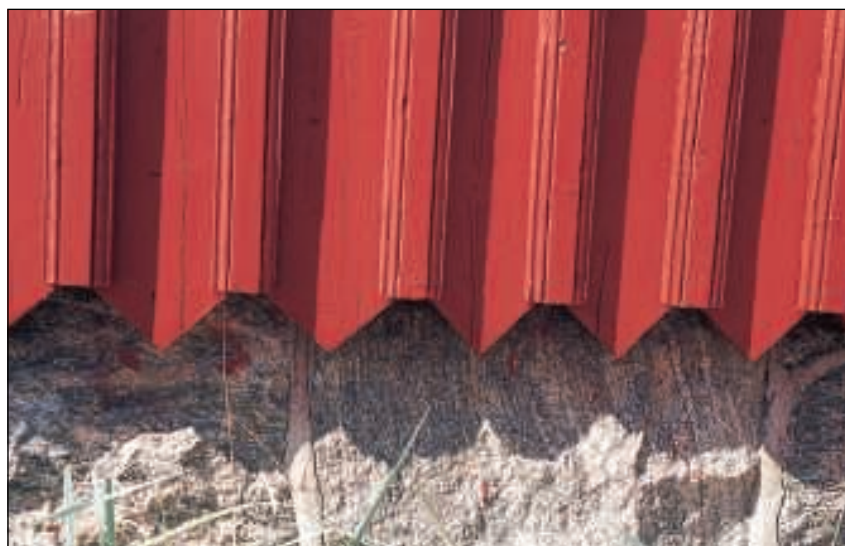
Examensarbetet i Göteborg blev däremot tungt: "Det svenska fyrväsendet före år 1850".

– Jag fick god hjälp från Sjöfartsverket under arbetet. Lennart Wennerstén var en av mina kontaktpersoner och tack vare generaldirektören Kaj Janérus trycktes mitt arbete hos verkets tryckeri i Norrköping.

Som kommunantikvarie i Uppsala sedan tio år, är det hans sak att tala för de kulturhistoriska intressena i den fysiska planeringen. Det väntade gnället från kulturarbetaren uteblir.

Redan på avstånd börjar Dan Thunman att fotografera den fyrplats han är på väg till. Det verkar som om han inte kan låta bli...

Detaljer – som profileringen på vägglisterna och panelens avslutning mot husgrunden – sånt intresserar Dan Thunman. – Det här var typiskt för Kungliga Lotsverket, det skulle vara liksom lite finare...

– Jag vill inte vara en besvärlig "broms", jag vill vara konstruktiv.

KLAR VID ÅRSSKIFTET

Fyrarna och sjöfarten har han aldrig släppt. Han skriver artiklar och håller föredrag. För några år sedan var han med och bildade Svenska Fyrsällskapet och nu är han redaktör för sällskapets tidning "Blänket".

Det är alltså ingen slump att det blev just han som fick uppdraget av Riksantikvarieämbetet och Sjöfartsverket – att göra inventeringen också efter 1850.

Många hoppas att han ska doktorera på det svenska fyrväsendet. Själv är han intresserad om det skulle bli möjligt.

– Jag efterlyste mera forskning och inventering i mitt examensarbete. Sedan slog fyrsällskapets ordförande Esbjörn Hillberg larm på temat "Nu är

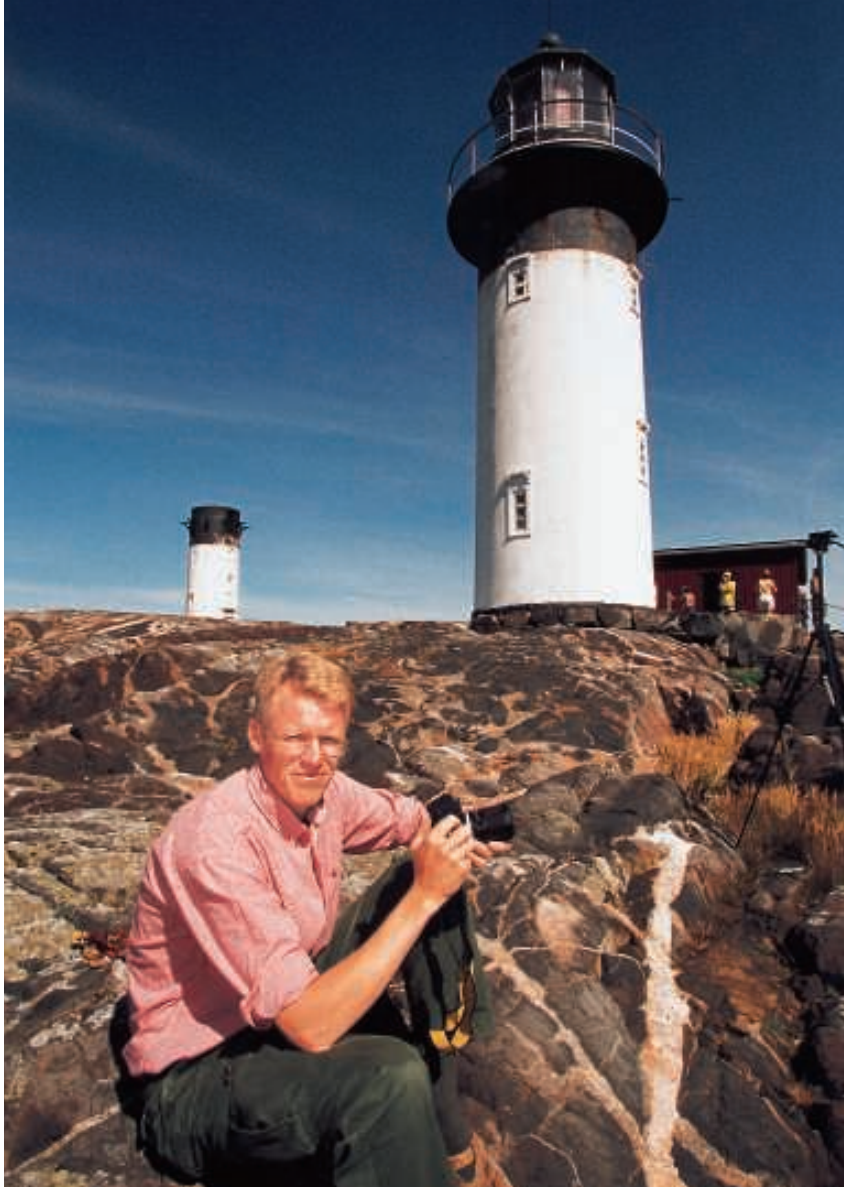
det dags att göra något!". Christian Lagerwall gjorde en utmärkt intern rapport på Sjöfartsverket om ett fyrtkniskt museum och skissade på ytterligare inventeringar.

Så för något år sedan var tiden mogen för Dan Thunman att söka pengar från Riksantikvarieämbetet och eftersom även Sjöfartsverket ställde upp kunde han begära tjänstledigt och inleda arbetet i våras.

Vid årsskiftet ska hans rapport vara klar – efter en och en halv månads arkivarbete, fem och en halv månaders fältarbete med besök på 150 fyrplatser som varit bemannade och sist en månads skrivarbete.

INVENTERING I SISTA STUND

Han har alltså, precis som "Sickan" i Jönssonligan, en plan in i minsta detalj.

En man och hans kamera på Ursholmen. Dan Thunman kommer att ha tagit ett par tusen bilder på de 150 fyrplatser han besökt under arbetets gång.
– Men en bild kan aldrig för mig ersätta ett besök på platsen...

• Kommer den att hålla?

– Jada, men jag skulle vilja ha ytterligare två månader till skrivarbetet och så kanske det blir, säger han lugnt.

Dan Thunman värjer sig emot att det är en norsk modell som Sverige nu valt, med inventering och sedan värdering som mynnar ut i en bevarandeplan.

– Norge ligger flera steg före oss. Jag har följt deras arbete och tror att vi kan lära av detta och kanske rent av göra bättre!

• Men visst handlar det om någon slags "rankinglista" bland fyrplatserna – vissa ska kostas på och sparas och andra inte?

– Nej nej! säger han och värjer sig ännu mera.

– Fyrfolket håller på att försvinna av naturliga skäl. Fyrplatser överläts på privata intressen, föreningar, kommu-

ner och så vidare. Byggnader och platser förändras eller förfaller.

– Det är dags att göra den här inventeringen nu innan det är för sent, medan ännu byggnader och kompetens finns kvar.

– Sedan handlar det om att slå fast och fördela ett ansvar, att utfärda direktiv. Vissa fyrplatser är av riksintresse, medan andra kan förvaltas lokalt av kommuner eller föreningar. Jag hoppas att mitt arbete kan utgöra en grund för en fortsatt diskussion om ansvar men också ge direktiv om hur den här kulturskatten ska vårdas i framtiden.

• Är mycket redan förstört och så att säga spritt för vinden?

– Jag är förvånad över vilket bra skick många fyrplatser är i och hur mycket kompetens och föremål som

Dan Thunman har fått ett uppdrag: att kartlägga denna kulturhistoriska skatt innan det är för sent

finns bevarat. Visst blir jag lite ledsen när jag exempelvis ser hur Sjöfartsverket har klätt in byggnaderna på Sandhammaren i plåt.

– Å andra sidan går det ju i framtiden att ta bort plåten, därunder kanske träfasaderna finns bevarade, kommer han på och skiner upp.

BEVARA HELA FYRSAMHÄLLET

• Om din och andra fyrälskares bevarandevisioner skulle bli verklighet – hur mycket skulle det kosta?

– Det "kostar" kunskap, arbete och en tydlig ansvarsfördelning. Vad det blir i pengar vill jag inte spekulera i, men huvudansvaret för det löpande underhållet kommer givetvis även i fortsättningen att ligga på ägaren.

– Ägandet är redan i dag spritt och det kommer det att vara i än högre utsträckning framöver.

• Kan det bli aktuellt att byggnadsminnesförklara flera fyrar?

– Det kommer säkert att aktualiseras. Många fyrar är byggnadsminnesförklarade redan, på 30-talet var det populärt. Men ofta handlar det om just bara fyrtornet, medan jag vill lyfta fram hela platsen, hela fyrsamhället.

– Det förekommer att man förklarar hela platser i andra sammanhang som kulturhistoriskt intressanta.

Dan Thunman understryker flera gånger att han kan förstå den oro mot "kulturkostnader" som finns på exempelvis Sjöfartsverket.

– Det är inte rimligt att Sjöfartsverket, utan att ha ett sånt uppdrag från statsmakterna, ska satsa stora pengar på något som man inte längre har användning för.

– Å andra sidan äger ju Sjöfartsverket många viktiga fyrar och har på så sätt givetvis ett ansvar.

– Ytterst handlar det om vad statsmakterna vill, ett nationellt förhållningssätt. Då får man som sagt slå fast ett bredare ansvar och skapa resurser och inte minst en samordning mellan olika myndigheter. I dag tvingas var

personligt

Namn: Nils Dan Thunman.

Ålder: 40.

Yrke:

Kommunikationsantivarie i Uppsala (just nu tjänstledig).

Familj: Fru, dotter, 7, och son, 5.

Bor: Lägenhet i Uppsala.

Bil: Ford Sierra.

Båt: Flipper 510, med Gärdskär söder om Gävle som hemmahamn.

Röker: Nej. Dricker: Måttligt.

Bok: "Med hyrbil genom Dalarne 1910".

Film: "Kommer inte ihåg..."

Fritid: Familjen, sjöfart och arkitektur.

Fyrproffsens möte på Ursholmen. Dan Thunman hade förgäves försökt på tag i Erik Nordström inför sitt besök, men han var på plats. - Oerhört värdefullt att jag fick prata med dig härute!

och en att alltid se om sitt eget hus, med de hårda ekonomiska villkor som råder och då får ofta de kulturhistoriska värdena stå tillbaka.

SÅ GÅR JOBBET TILL

Allt det här och mycket mera hinner vi få veta på vägen med hyrbåten från Hällekinds brygga utanför Strömstad, till dagens första nedslag: Ursholmen.

Dan Thunman har läst på och gjort noteringar i förväg. När han kommer till en fyrplats vet han precis vad han ska göra under det en till två timmar långa besöket:

– Först ritas jag en skiss, en så kallad situationsplan, över platsen. Jag lägger in alla hus, fyrtorn givetvis, brunnar, flaggstänger och annat som kan vara intressant.

– Därefter fotograferar jag allt av

intresse, det blir väl i genomsnitt ett 25-tal bilder. Sist pratar jag med folk som finns på platsen, jag är mycket noga med att presentera mig och mitt uppdrag när jag kommer.

På Ursholmen har han utan framgång per telefon flera gånger sökt Erik Nordström inför besöket.

Erik Nordström – tidigare VD i Redareföreningen och sedan drygt 30 år hyresgäst på Ursholmen, initiativtagare och ordförande i holmens stiftelse och grundare av fyrmuseet (han har beskrivit sitt Ursholmen här i Sjörapporten).

DÄR ÄR HAN JU!

Den första Dan Thunman ser efter alla turister i gästhamnen är – Erik Nordström. Stående på en stege, målades fönster på sitt hus.

– Vilken tur att du var här! Har du tid en stund? undrar Riksantikvarieämbetets och Sjöfartsverkets utsända.

Jodå, Erik Nordström har tid och fyrsnacket bryter ut direkt – på en nivå, som det ofta blir när proffs diskuterar med proffs.

Då och då avbryts samtalet av turister som frågar om vägen eller något annat. Förförre säsongen hade Ursholmen nära 13 000 besökare.

Takläggningar, huspaneler (med typiskt för Kungliga Sjöfartsverket specialprofilerade lite finare lister), solceller, fyrmästarträdgården och de två fyrtornen avhandlas.

Bland annat alltså.

Dan Thunman klättrar upp på vinden till matkällarhuset för att titta på reservlagret av panellister för att kanske ta med sig ett prov.

En man och hans skissblock på Nordkoster. – Fast här behöver jag knappast göra någon situationsplan, konstaterar han och rynkar på näsan åt några militära skjul, vid det ena inhägnade fyrtor-net.

Han får tag i några gamla UFS från tidigt 20-tal, som han får behålla.

Erik Nordström arbetade här som fyrvaktarbiträde, lägst i rang, en sommar som ung student 1950. Det visste inte Dan Thunman och blir ännu mer intresserad.

Uppe i tornet diskuterar de en skada på linsen och konstaterar nästan med en mun att det är hög tid för putsning

Det blir berättelser om kånkandet på fotogentunnorna från hamnen upp till tornen, hur unge Nordström stängde luckorna för mycket en gång så det började tjuta av trycket och när fyrmästaren plötsligt dog mitt framför ögonen på honom när han skulle ta emot posten för vidare utdelning. Den döde chefen fick transporteras bort på en dörr från huset.

– Jag tror inte att den dörren kom tillbaka...

BRANDUTRUSTNING ÅT ALLA Ursholmen etablerades 1891, som ersättning för Nordkosters bägge fyrtorner som man kan se från Ursholmen i klart väder som i dag. Man kom på att Nordkosters bägge torn på det höga berget ibland försvann i dimman och kunde förväxlas med norska fyrar i närheten.

Det fick bli Ursholmen i stället. Fyrmästarbostaden demonterades och sattes upp på den nya platsen. Två nya torn, de första någonsin i betong, byggdes.

Det ena brann 1922, mycket ovanligt.

Efteråt funderar Dan Thunman om den branden är bakgrunden till att

”Ibland får jag nästan dåligt samvete över vad jag får uppleva i stället för att ha semester med familjen”

släckningsutrustning skickades ut till alla fyrplatser några år senare.

Att det var två torn på Nordkoster och blev två på Ursholmen handlade helt enkelt om sjösäkerhet: man skulle tydligt kunna skilja på fyrplatserna i området.

Dan Thunman berömmar fyrplatsens skick och öser lovord över museet. Han tycker det är synd att ekdörren till den fyr som fortfarande är i drift har täckts med plåt och Erik Nordström håller med.

Sjörapporten gissar högt att Ursholmen har goda chanser att få riksintressestatus. Dan Thunman håller professionellt tyst, men ”Mr Ursholmen”, Erik Nordström, kommenterar inte utan stolthet:

– Det kan man säga att vi redan har. I ett kulturprojekt med EU-pengar i området, blev vi utsedda att representera fyrplats.

– Det är mycket ovanligt att man stöter på en så kunnig guide som Erik Nordström, det var oerhört värdefullt, säger Dan Thunman på väg norrut mot Nordkoster.

● Fick du lära dig något du inte visste?
– Nja, svarar han på sitt typiskt ödmjuka och lågmälda sätt.

– Jag visste väl det mesta, men inga fotografier, ritningar eller handlingar kan ersätta ett sånt här besök. Man får ett intryck och en känsla som är ovärderlig.

UTSIKT FRÅN NORDKOSTER

Uppe vid de två tornen utan lanterniner på Nordkoster är utsikten bedövande. Tornen på Ursholmen syns tydligt söderut.

– Det är ju sagolikt! Ibland får jag nästan dåligt samvete över vad jag får uppleva i stället för att ha semester med familjen, funderar Dan Thunman.

Det står 1849 över dörren på det ena Nordkostertornet. Dan Thunman urskuldar sig:

– Den här platsen var med i mitt förra arbete, det som gällde tiden före

150 fyrplatser är besökta – det kan vara första steget i en aktion att bevara de svenska fyrarna

1850. Men eftersom det är ett viktigt gränsfall får det komma med nu också.

Tornen som byggdes i tegel, inget särskilt bra material – natursten var bättre, klarar han av ganska snabbt med sitt skissblock och kamera. Här är det nästan tomt på turister; stigen från byn och gästhamnen är för lång och brant. Det ena tornet är militärt avspärrat och inhägnat, forskaren rynkar lite på näsan.

Dan Thunman blir mest intresserad av en gammal husgrund en bit ner på stigen. Det kan ha varit här som huset som flyttades till Ursholmen stod, måste utredas...

Han frågar en ung kvinna vid en modern sommarstuga om hon vet något, men på bred skånska kommer svaret: Hon bara är tillfällig gäst.

Nästa dag ska Dan Thunman vidare till Svängen och Hällö, också på västkusten. Veckan därpå bär det av till Luleå.

– Jag har bara Norrlandskusten och Vättern kvar, konstaterar han med ett leende.

Planen tycks hålla.

text Håkan Johansson
foto Leif Hallberg

– Det kan ha varit här...det bör det faktiskt ha varit, som huset som flyttades från Nordkoster till Ursholmen låg, funderar Dan Thunman. Han har gott hopp om att med hjälp av arkiven få fullständig visshet.

● Har du någon favorit bland alla fyrplatser?

– Jag fascineras av så många platser, men måste jag nämna någon får det bli Nidingen i Halland. När jag första gången såg de tre höga tornen mitt ute i havet gick det en rysning genom kroppen!

DAN LÅTER FYRARNA TALA

Före mötet med Dan Thunman gjorde Sjörapporten lite research om själva personen.

Utsagorna var entydiga.

Oerhört kunnig, vår kanske främste expert på området. Ödmjuk. Trevlig. Positiv.

– Och så framhäver han aldrig, absolut aldrig, sig själv.

Allt visade sig stämma.

Dan Thunman låter sina älskade fyrar stå i förgrunden, oavsett om de är byggda före eller efter 1850.

Nu skapar han själv en ny pusselbit, en milstolpe i dokumentationen om det svenska fyrväsendet.

Första steget i en räddningsaktion? Hoppas det. ■

Lindström vill ha samma lösning som i Norge

Sjöfartsverkets generaldirektör Anders Lindström har länge önskat sig en kartläggning av Sveriges viktiga fyrplatser. Han är alltså mycket nöjd med att arbetet nu är igång.

– Vi måste skaffa oss kunskap och överblick innan det är för sent. Sjöfartsverket har ett ansvar för att den här kulturskatten räddas!

– Vi måste ju veta vilken status olika plat-

ser har och vilket skick de är i. Annars kan vi inte värdera och prioritera vad som ska bevaras för framtiden.

Här kommer Riksantikvarieämbetets kompetens in som ett nödvändigt komplement till Sjöfartsverkets mera tekniska, anser han. Människorna, livet och arbetet på fyrplatserna intresserar honom särskilt.

– Utan den här samlade kunskapen och dokumentationen, är risken stor att vi blir utelämnade åt andra, föreningar och kommuner till exempel.

Anders Lindström understryker Sjöfartsverkets ansvar som ägare och han lovar att medverka till att ta fram de ekonomiska resurser som behövs. Samtidigt konstaterar han kallt:

– Om det blir en angelägenhet bara för Sjöfartsverket, blir det inte mycket kvar...

Anders Lindström har följt den norska processen på nära håll och tycker att deras bevarandeplan är mycket bra. Han gör ingen hemlighet av att han gärna ser något liknande här i Sverige, så fort som möjligt.

– Den dokumentation norrmanen gjort är fantastisk! utropar han.

● Vilken är din favoritfyrplats?

– Jag kräver att få nämna två. Först är det Vinga som jag besöker minst en gång om året. Vingas Vänner gör ett jättefint arbete därute och besökare blir alltid väl emottagna.

– Men som skåning kan jag inte låta bli att älska Kullen lika mycket, alla som varit där förstår vad jag menar. ■